

De aankoop van het refugehuis van de Abdij van Berne te Vilvoorde, 1649

In de lange ononderbroken geschiedenis van de in 1134 gestichte premonstratenzer Abdij van Berne komt een periode voor van anderhalve eeuw — om precies te zijn van 1649 tot 1797 — waarin deze abdij in de stad Vilvoorde, niet ver van de abdij van Grimbergen, een toevluchtsoord had gevonden. Over dit tijdperk bezit het archief van de Abdij van Berne een serie documenten (gecodeerd V E) die een volledig overzicht geven van de snelle uitbreiding van het goederenbezit en van de in Vilvoorde door leden van de Abdij van Berne verrichte werkzaamheden.

J. Nauwelaers heeft in zijn omvangrijk werk over de stad Vilvoorde aandacht geschonken aan het verblijf van de norbertijnen van Berne aldaar. Zo schrijft hij: “*Une grande partie de la population de Vilvorde ne connaît que la rue appelée Witheerenstraat; elle désigne ainsi l'ancienne rue de Bruxelles. Vers 1850 on appelait Witheerengracht la partie de la rue de la Station comprise entre la rue des Moulins et la rue des Thérésiennes*”¹). Met gebruikmaking van wat H. Heijman bijeen had gebracht aan documentatie²) heeft A. van den Hurk een studie gepubliceerd over het begin van het verblijf van de Abdij van Berne te Vilvoorde³). Uiteraard konden daarin de oorkonden niet uitvoerig worden behandeld, gezien het aantal en de omvang van verscheidene van deze stukken.

In het onderstaande wordt een van de charters, en wel die over de eerste aankoop van onroerend goed te Vilvoorde door de Abdij van Berne, nader toegelicht. Daarbij kon gebruik worden gemaakt van de originele oorkonde en van een uitstekend afschrift⁴).

De originele oorkonde bestaat uit zes grote, dubbelgevouwen, perkamenten bladen, die bijeen worden gehouden door een groen koord,

¹) J. NAUWELAERS, *Histoire de la Ville de Vilvorde*, 2 dln., Parijs, Brussel, Kortrijk, 1941-1950. Over de norbertijnen van Berne te Vilvoorde: dl. 2, blz. 327-335.

²) H. Heijman heeft op 15 september 1960 in Grimbergen een lezing gehouden over Grimbergen en Vilvoorde en op 10 december 1961 te Heeswijk over Vilvoorde.

³) A. VAN DEN HURK, *Berne op weg naar Spaans-Brabant 1640-1680*, in *Anal. Praem.*, XLVIII, 1972, blz. 243-290.

⁴) HEESWIJK, Archief Abdij Berne, *Liber Bonorum Abbatiae Bernensis*. Dit register bevat uitsluitend oorkonden en andere akten betreffende Vilvoorde. Een overzicht van alle bronnen over de Abdij van Berne te Vilvoorde staat in het artikel P. PIEYNS-RIGO, *Abbaye de Berne à Vilvorde*, in *Monasticon Belge*, dl. 4, Luik, 1969, blz. 677-685.

waaraan de een weinig geschonden zegels hangen van de twee schepenen van Vilvoorde, voor welke de overdracht heeft plaatsgehad. Van de twaalf bladzijden (formaat 22 bij 33 cm) zijn er tien beschreven. Op de elfde blanco bladzijde zit een op papier geschreven tekst met een fijn opgerold strookje perkament bij wijze van touwtje bevestigd. Deze tekst is een uittreksel *“uuytte vriendelijcke vercavelinghe ende verdeelinghe, gemaect tusschen Jhr. Jacques Philips van Dongelberghe, Jkvr. Magdalena van Dongelberghe met Jhr. Jan Borluut, heere van Assenbourg, haeren man ende kerckelicken voocht, ende Jouffrouwe Isabella van Dongelberghe”*. Deze *“vercavelinghe ende verdeelinghe”* had plaatsgehad op 17 november 1631.

Alvorens de akte waar het hier om gaat nader te bekijken, moet een andere oorkonde, van 30 oktober 1648, waarvan het origineel ook bewaard is gebleven, gedeeltelijk worden aangehaald. *“Alsoo d’Ed. Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt op den negenden dach der maent julii lestleden [1648], bij henne genome resolutie, tegen allen rechten ende redenen, hebben aengeslagen d’Abdije van Berne, ende derselver goederen tot wat plaetse deselve oock mochten sijn gelegen, niettegenstaende deselve is een vrije ende neutrale abdije, dependerende ende staende onder het Roomsche Rijck, bij eenen neutralen vorst [Folkoldus van Berne] van de hertoghe van Cleeff gefondeert, ende alsoo buyten de macht ende jurisdictie van Hollandt gelegen, sonder oock den heere prelaet in recht te willen hooren oft admitteren, hoewel sulcx de gemelte Ed. Groot Mogende door den voirscreven heere prelaet [Leonardus Bosch] bij diversche requesten in henne vergaderinghe is aengepresenteert”*.

Gezien deze situatie waarin de abt en zijn religieuzen verkeerden, moesten zij elders, namelijk in de Zuidelijke Nederlanden, een toevluchtsoord zoeken. Daarom heeft de abt een verzoekschrift gericht aan koning Philips IV van Spanje, om in de Spaanse Nederlanden onroerende goederen te mogen kopen. Philips verleende het gevraagde octrooi op 21 augustus 1649. Het origineel van dit octrooi is in het abdijarchief aanwezig. De tekst is in de koopakte van 9 september 1649 volledig opgenomen. Ook hierin komt een passage voor waaruit blijkt hoe benard de Abdij van Berne er in het jaar 1648 voor stond. Deze passage luidt: *“Philips ... doen te wetene, dat wij ontfangen hebben die supplicatie van den prelaet ende religieusen van Berne, inhoudende, dat naerdien d’Abdije van Berne door de oirloge van Hollant geheelijk soude sijn gedevasteert geweest, de voorsaeten der remonstranten hun refugie hadden*

genomen binnen 's-Hertogenbosch, alwaer sij in het jaer 1625 wederom hadden gekocht een schoon clooster [het Sint-Gregoriushuis], 't selve gerestaureert ende geërigeert in abdije, d'welck door het overgaen van Den Bosch anno 1629 oock is ontnomen, tsedert welcken tijt den supplianten souden hebben geschuyt soo op de hoeve te Berne als op de pastorije te Heeswijck, dewelcke sij tot grooten cost souden hebben moeten accomoderen tot hun refugie, om aldaer te mogen schuylen, gelijk oock geschiet soude sijn tottertijt toe, dat bij het Tractaet van Peys de geestelijke en de jurisdictie van de werelijcken goederen, onder de Meyerije van Den Bossche ende onder 't gebiet van de Staeten van Hollant gelegen, aen deselve Staeten is gelaeten ... soodat de supplianten hoochsten noot gedwongen souden sijn, ergens in onsen Lande van Brabant andere woonplaetse oft refugie te soecken".

De abt en zijn religieuzen waren evenwel niet van alle inkomsten verstoken. Als vergoeding voor de geconfisqueerde goederen hadden de Staten van Holland op 26 november 1648 besloten een behoorlijke schadevergoeding, in de vorm van een jaarlijkse alimentatie voor de duur van hun leven, aan de toen in leven zijnde leden van de abdij uit te keren. Het waren deze inkomsten die de mogelijkheid gaven aankopen te doen van onroerend goed in Spaans-Brabant. De provisor van de abdij, Balthazar Janssen, was hierbij de grote steun van de abt.

Deze provisor kreeg later op 5 november 1652 van de abt-generaal, de abt van Prémontré Augustinus Le Scellier, langs zijn vicaris, de abt van 't Park Libert de Pape, een geantidateerd schrijven, waarin hij de volmacht kreeg om namens de orde goederen te kopen in het onder Spaans beheer vallende gebied⁵).

Men kon nu uitzien naar een geschikt pand dat als refugehuis zou kunnen dienen. Bij een rondreis langs enige steden trok een groot erfgoed met vele aanhorigheden te Vilvoorde hun aandacht. Dit goed behoorde toe aan jonker Jacques Philips van Dongelberge, heer van Schavenberge. Deze had het goed in kwestie geërfd van zijn ouders, ridder Philips van Dongelberge en Quintina Borluut, bij gelegenheid van de verdeling van de erfenis op 17 november 1631.

De verkoop van het uitgestrekte goed aan de Abdij van Berne heeft plaatsgehad door de tussenkomst van een plaatsvervanger van Jacques Philips van Dongelberge voor schepenen van Vilvoorde. Deze vertegenwoordiger heette meester Guillaume Berot en had zijn machtiging gekre-

⁵) Zie noot 3.

gen te Brussel op 23 juli 1649, zoals blijkt uit het instrument van notaris G. Fireschats, dat aan het eind van de verkoopakte is opgenomen. Hieruit mogen we besluiten dat kort voor deze datum de beslissing, om het pand in de Brusselse straat te verkopen, reeds was gevallen.

De abt en het convent van de Abdij van Berne waren bij de transactie vertegenwoordigd door meester Maximiliaan Moors, broer van de vorige abt. De overdracht geschiedde op de toen aldaar gebruikelijke wijze. Het goed werd in eerste instantie niet aan de genoemde Maximiliaan Moors overgedragen, maar aan "*joncker Jan Baptista van der Wouwere, heer van Neppes, meyer van Vilvoorden vanwegen ons genadichs Heeren des Conincx als hertoge van Brabant daeroverstaende*". Daarna gaat de tekst van de akte van verkoop verder met "*bij manisse desselffs meyers ende ons schepenen wijsdomme der selffer manisse naergevolght*"⁶⁾. Deze meier kreeg het goed ten behoeve van Maximiliaan Moors, die het op zijn beurt ontving ten behoeve van de Abdij van Berne.

Na de lange inleiding worden dan in de verkoopakte de goederen opgesomd die werden overgedragen:

"Ierst een huys gestaen ende gelegen binnen dese stadt van Vilvoirden in de Brusselsche straete, commende ten voorhooffde aen de voorseyde straete ende achter tegen die goeden der erffgenaemen van wijlen die weduwe wijlen Jaspers de Liebaert, met eenen uuytganck in de straete genaempt De Meer⁷⁾, ende voorts met het nederhoff, savoiren⁸⁾, duyffhuys ende allen anderen sijnen toebehoorten soo ende gelijck allen 'tselve gestaen ende gelegen is over beyde de sijden van de riviere van de Woluwe aldaer loopende, achter uuytcomende op de straete gaende naer de groote prochiekercke alhier⁹⁾.

Item ten tweeden eenen moelen, genaempt Den Ganssenmolen, metten huysse ende erve daerachter aenleggende ende allen anderen derselver toebehoorten, gestaen ende gelegen binnen deser voors. stadt op de voorseyde riviere van de Woluwe, paelende aen de voors. straete gaende naer de prochiekercke, ende in de voorgenoemde erven geïncloveert. Item ten derden een huys met eenen hoff naest den voors. molen gelegen, commende ten voorhooffde aen de leste voors. straete tegenover het

⁶⁾ "Manisse" betekent dagvaarding, in dit geval om het oordeel van de schepenen te vernemen. Dit oordeel heet hier "wijsdomme".

⁷⁾ Deze straat heet nu Grote Leuvense straat.

⁸⁾ Vijvers.

⁹⁾ Deze straat heet nu J.B. Nowélei.

casteel alhier, regenoten de voors. erven ende molen in drye sijden, ende aen de voorbeschreven huysinge ter vierder sijde.

Item noch ten vierden ende lesten een huys daernaest gelegen, gemeynelijck genoempt *Het Duitschen Huys*, commende ten voorhooffde aen de leste voors. straete, oock met eenen hoff daeraen gelegen, insgelijcks paelende aen de voors. erven ende molen”.

Balthazar Janssen beschrijft in zijn “*Kueckenboeck*” de eerste koop als volgt: “*Een groot huys mette neerhuysen, bogart, hoff, vluoghe*¹⁰⁾ etc. gelegen in de Bruselse strate, mette Gansemuelen over de Wolue, cleyn huys ende het Duytsch huys met haer hoven ende boomgaerden”.

De som, die de Abdij van Berne heeft moeten betalen voor al de genoemde goederen, bedroeg zestienduizend rijnsgulden. De kwitantie is bewaard gebleven. Ze is van 26 oktober 1649.

Met de betaling hiervan was de abdij nog niet van alles af. Zoals toentertijd bijna steeds het geval was, rustten op de gekochte goederen allerlei lasten:

“Ierst van elff ende een halff cappuyn met twelff schellingen Lovens ende met eenentseventich penningen ende drij quart Lovens aen Sijne Mat. als hertoge van Brabant; ende aen het clooster van Tercameren drij cappuynen ende sessentwintich penningen Lovens; mitsgaeders van eenen cheynsgulden aen de heeren prochianen ende cappelaenen der voors. prochiekercke alhier uuyt het voors. ierst huys metten boomgaerde, nederhof, savoiren ende duyffhuys ende allen sijnen toebehoorten jaerlijcx ende erfelijcx uuytgaende.

Item ten tweeden van thien schellingen vierentseventich penningen obulen Lovens ende thien cappuynen in pluymen, nu ganssen, uuytten voor-genoempden molen.

Item ten derden van twee cappuynen uuytte selve derde partije van huysingen.

Item ende ten vierden van vier schellingen drij penningen Lovens ende vier cappuynen uuyt het leste huys genaempt Het Duytschen Huys sonder meer cheyns oft commers op de voors. respective partijen jaerlijcx ende erfelijcx uuytgaende oft te vergeldene. Ende dat met alsulcken recht, toebehoorten ende gerechticheden als den voors. heer opdraegere daeraff ende inne hadde, specialijck oyck mette opgaende boomen, plantsoenen, jonge ende oude, ende allen anderen aencleven vandyen, eensamentlijck mede alsulcken recht als den heer opdraegere is heb-

¹⁰⁾ Duiventil.

bende tot sekere sitteplaetse in de voors. groote prochiekercke alhier, staende op de rechte sijde in het innecomen van de choir affgesloten met schrijnwerck, ende het recht van op de selve Woluwe water te mogen putten totte brouwerije, ende voorts generalijck allen alsulcken recht ende gerechticheyt als hij heer opdraegere ende sijne voorouders in de respective partijen van goeden aldaer hebben gehadt ende gebruyckt, niet daervan uuytgescheyden. Ende in gevalle eenighe meer cheynsen oft commeren op de voorseyde respective partijen quaemen gepretendeert te worden, soo gelooffden den voors. comparant naer de faculteyt als boven deselve aen de heere vercrijgeren aff te draegen sonder hunnen cost oft last”.

De verkoper had nog een eis gesteld. In de tekst van overdracht staat deze aldus geformuleerd: “Behoudelijck dan den heere vercoopere sal proffijteren de huere van den grooten huysse tot Bamisse, de huere van den molen totten vijfthiensten Augusti, de huere van de twee andere huysen totten vijfthiensten September XVIe negenenveertich respective naestcomende, ende den sleete¹¹⁾ van de molensteen totten daege toe, dat de metinge van deselve sal gedaen worden, te weetene ten tijde van de goedenisse”.

Er was nog een conditie aan de verkoop verbonden. In de verkoopakte staat deze aldus uitgedrukt: “Is oock conditie, dat den coopere oft degene bij hem te nomineren de religieusen van Onse L. Vrouwe ten Troost in dyen sal oft sullen moeten houden, dat sij [in voldoeninghe van hunne obligatie ende van den wille van heer Philips van Dongelberge, vaeder was des heere vercoopers] alle jaeren op de vier hoochtijden volbrengen ’t gene volgens den voors. wille ende obligatie t’hunnen laste is staende, te wetene het palleren¹²⁾ van de cappellekens ende het maecken van den aultaer, alles volgens den teneur van deselve obligatie”. De vader van de verkoper zou op wonderbare wijze door tussenkomst van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Troost bevrijd zijn van de banden, waarmee zijn vijanden hem in een gevecht hadden vastgebonden.

Aan het slot van de lange verkoopakte van 9 september 1649 staat tot afsluiting: “In oirconden van welcke dingen hebben wij schepenen bovengenoempt [Anthoon Vuye Michielszoon en Anthoon Vuye Nicolaaszoon] onse segelen dese letteren doen aenhangen. Gedaen op den stadthuysse in volle vergaderinghe van het collegie den negensten dach

¹¹⁾ “Den sleete” betekent het verslijten door het gebruik.

¹²⁾ Versieren.

der maent van Septembri in het jaer seshienhondert ende negenenveertich". En was ondertekend met: J. Lallemand 1649.

Nog in hetzelfde jaar 1649 werden door prelaat Bosch "*100 pattacons in specie*" naar Vilvoorde verzonden, om de aanvullende koop van een boomgaard en een weide op 30 december te betalen.

Het kapitale gebouw, dat als refugehuis zou gaan dienen, was geheel ontruimd en verkeerde in verwaarloosde staat. Voor de meubilering en de verdere inrichting van het huis heeft de provisor zich onmiddellijk ingezet. En dat was nodig, want behalve zijn medebroeder Cornelis van Grinsven had hij ook zijn zus Anneken voor de huishoudelijke bezigheden meegenomen. Daar kwamen nog bij Meriken Dirckx als dienstmeid en Delis Jansen als knecht. Deze laatste misdroeg zich. Op 31 maart 1650 is hij stiekem weggelopen en heeft geld meegenomen dat hem niet toebehoorde.

De drie karren met huisraad, waarmee men op 8 oktober naar Vilvoorde was vertrokken, waren volstrekt niet voldoende. Er moest ter plaatse nog van alles worden aangeschaft: aardewerk, een emmer, een vleeskuip, een kruiwagen, een spinnewiel, grote houten schotels enzovoort. Er werden ook zes Spaanse leren zetels gekocht, om de meubilering meer aanzien te geven.

Men is onmiddellijk begonnen een van de vertrekken als kapel in te richten. Al het benodigde voor het opdragen van de H. Mis werd aangeschaft. De keuken moest volledig worden geïnstalleerd en de nodige levensmiddelen aangevoerd en ingeslagen. Per schip waren reeds rogge, boekweit, appels en rapen vanuit Heeswijk vervoerd. Het nodige brandhout werd ter plaatse gekocht.

De provisor is eveneens begonnen met de restauratie van de gebouwen en bijhorigheden. Dit is in bijzonderheden na te gaan in het reeds vermelde "*Kueckenboeck*". Dit boek, dat zoveel als een huishoudboek gold, begint met de uitgaven. Deze zijn ondergebracht onder allerlei titels, die alfabetisch zijn geordend. In de maanden oktober en november van het jaar 1649 en in het daarop volgende jaar werd er blijkbaar volop gemetseld en getimmerd. Er werden vele vaten kalk, allerlei soorten stenen, met duizenden tegelijk, ook plavuizen en tegels gekocht. Als timmerman staat genoemd een zekere Hendrik Vermeere en als metselaar Jan van Waelwijck. De goten werden vernieuwd. Hengsels en scharnieren werden door Adam de smid verzorgd en de slotenmaker kreeg volop werk. De glazenier moest de kapotte ramen in orde maken. De strodaken van de bijgebouwen werden door nieuwe vervangen. Het hoofdgebouw

was naar het schijnt met leien gedekt, want er werden 16.000 “*rode schaliën*” gekocht.

Het aldus in goede staat gebrachte refugehuis is in het bezit en gebruik van de Abdij van Berne gebleven tot het jaar 1796, het jaar waarin onder het bewind van de Directoire na de Franse Revolutie tot opheffing van de kloosters werd besloten. De toenmalige abt Jacobus Grevers (1794-1799) en zijn provisor Abraham van Herck, die reeds onder prelaat Adrianus de With (1784-1793) deze functie had bekleed, hebben alle moeite gedaan om aan te tonen dat de abt van Berne en zijn religieuzen als buitenlanders behandeld moesten worden, en dat zij slechts in Vilvoorde een toevluchtsoord hadden gezocht. Maar alle oppositie bleef zonder resultaat. Dit betekende het droevig eind aan een van de periodes van de geschiedenis van de Abdij van Berne.

Zijlstraat 1

G.M. VAN DER VELDEN, O. Praem.

NL-5473 CJ Heeswijk